

ЦЕРКОВНЕ ПРАВО

С. М. ЧОКАЛЮК

Запровадження християнства та церковний суд на Русі за «Уставом святого Володимира»

У статті висвітлюється питання запровадження на Русі християнства, та разом із цим, запровадження для християн принципів церковного судоустрою та визнання його з боку державної влади.

Ключові слова: Русь, християнство, Володимир, Аскольд, Ольга, Візантія, Фотій, хрещення, устав, номоканон, суд, судоустрій, князь, язичники, жреці, ідоли.

Від офіційного хрещення Київської Русі святим Володимиром Великим минуло більше тисячі років, проте ще й донині більшість людей якщо й оцінює значення цієї події, то відтворити її хронологію не може. Зазвичай багатьом уявляється, що до святого князя Володимира Великого християнство на Русі було невідомим. І тільки він сам та його бабуся, княгиня Ольга починають ознайомлювати русичів із новою релігією. Але чи так це насправді? Можливо, християнство на Русі було не тільки відоме, але й поширене ще задовго до святого Володимира. Виявляється це справді так.

Ми бачимо, що задовго до того, як Володимир посів на князівський престол у Києві, значна частина слов'ян уже були християнами. На той час серед еліт Київської Русі навіть існували «партії» прихильників нової віри (християнства) та ревнителів віри батьківської (язичницької). Підтвердження цьому можемо віднайти в стародавніх літописах. Досить показовим є випробування «вір»

великим князем Володимиром. Нестор Літописець так описує ці події: «В 986 году пришли к Владимиру послы из волжской Болгарии и предлагали ему принять магометанство». Великий князь не відмовився слухати їх та навіть слухав із задоволенням, коли говорили йому, що Магомет дозволяє мати багато жінок. Але, коли посли сказали, що вчення Магомета вимагає обрізання та забороняє вживати вино і м'ясо свині, то відмовився далі слухати їх. Після цього до нього приходять місіонери із Риму та від імені римського першосвященника проголосили йому християнське вчення. Але Володимир, не бажаючи слухати їх сказав: «Йдіть назад, отці наші цього вчення не прийняли». Після цього приходять хазарські посли та проповідують юдаїзм, але Володимир досить дотепно їх вчення спростував. І тільки після цього до Київського князя приходить філософ від греків та вступає в дискусію із Володимиром, яка детально описується літописцем [1, с.]. Чи можна припустити, що саме так відбувалися ці бесіди різних місіонерів із Володимиром?

Можемо, але очевидно, що все відбувалося зовсім по іншому. Проте із цих літописних свідчень бачимо, що на той час Володимир у питаннях віри був досить обізнаним. Особливо ця обізнаність торкалася християнства та тих відмінностей, які вже існували між християнами Заходу та Сходу. Звідки така обізнаність? Володимир місіонерам із Риму говорить: «Отці наші не прийняли цього вчення» [2, с. 227]. Отже, серед слов'ян Київської Русі було поширене християнство іншої, Східної, традиції. Далі відбувається цікава подія: Володимир, зібравши бояр та старійшин, повідомляє їм, що до нього приходили місіонери з різних країн, і, порадившись, відправляє до кожної країни послів, щоб вони на місці ознайомилися з їх вірою.

Чи є саме спорядження посольства, відображенням реальної історичної події? Так, дійсно така подія могла б відбутися і реально того часу відбулася. Проте, що саме відбулося, і яка була у цьому потреба? З історичних джерел довідуємося, що перед відправленням посольства у різні країни, Володимир скликає бояр та радиться із ними. І справа повертається так, що ініціатива цього посольства виходить від самих бояр та старійшин. Можливо, це і було головною метою, щоб ініціатива обрання нової релігії виходила не від однієї особи, князя, а від якоїсь групи осіб, яка представляла б собою всю Київську Русь. На таку думку настановує інша обставина: серед тих бояр та старійшин, які радилися із князем та вирішили послати посольство, ніхто не став на захист «віри» батьківської і не засумнівався в тому, чи потрібно таке по-

сольство [3, с. 235]. А значить і самі язичники бачили, що їх «віра» має багато недоліків та самі вже були до неї мало прихильними. Вони вже не бачили в ній релігійної основи, не бачили і тієї консолідуючої ролі, яка могла б об'єднати різні племена Київської Русі.

Щодо самого посольства, то чи дійсно воно могло побувати в різних країнах і там, на місці, ознайомитися з культом та вченням тієї чи іншої релігії? Насправді така можливість була. На той час Русь мала торгові та політичні зв'язки з різними державами та народами: болгарами, німцями, юдеями та греками. Про те, що подібне посольство в ті часи перебувало в Константинополі, знаходимо свідчення і в грецьких джерелах [4, с. 6 – 19]. Скільки ж така мандрівка могла тривати? Цілком можливо, що за рік могли впоратися, але, очевидно, що це зайняло набагато більше часу. Проте виникають інші питання: чому по завершенні цього посольства, його учасники висловлюються одноставно на користь саме грецької віри, із чим це може бути пов'язано? Крім чинника релігійного, що їх сердець торкнулася Божественна благодать, повинно бути й інше пояснення, і воно є. У самому посольстві дійсно було багато язичників, але було багато і таких, які вже давно були християнами та розбиралися у тих відмінностях, що відрізняли ці релігії між собою. Вони знали, що служіння магометан та юдеїв не справить враження на членів посольства. Однак, головним для них був вибір між християнською традицією Заходу та Сходу. Тому і влаштовують так, щоб із західною традицією ознайомилися не у Римі, а в німців, можливо, в якомусь рядовому храмі, де із різних причин богослужіння не могло мати урочистого характеру. І вибір Константинополя з храмом святої Софії, де богослужіння звершував сам патріарх [5, с. 236], де все могло вразити, як архітектура, так і сама обрядова сторона православного богослужіння. Все це і схилило членів посольства до вибору православ'я. В результаті бачимо, що не Володимир переконає старійшин та бояр обрати православну віру та охреститися, а вони переконують його у цьому. Тому, можливо, саме це і було головною метою цього посольства, – зробити так, щоб прийняття християнства виходило не від русичів-християн, а щоб самі язичники переконували своїх одновірців у такій необхідності.

Нарешті всі літописи свідчать, що після такої згоди всіх обрати християнство та хреститися, Володимир з військом йде на Корсунь війною, щоб прийняти там хрещення. Але навіщо обирати такий складний спосіб та шлях? Чому на слова бояр, що Володимир може хреститися там, де йому любо, обирає саме Корсунь, маючи намір захопити його силою? Очевидно було декілька при-

чин. Знаючи ставлення візантійських імператорів до руських князів, Володимир хотів добитися цим рівного ставлення до себе. Іншою причиною могло бути те, що серед його дружинників було багато християн, але були й язичники, які повинні були стати прихильниками цього великого дійства. Чи міг він зробити це в Києві, де було чимало християн? Міг, але це викликало б спротив ревнителів «батьківської віри» і мало б негативні наслідки. В народі могли початися суперечки та спротив, побороти які достатніх сил не було б, якщо вся дружина, яка завжди користувалася великою повагою в населення, не на стороні князя. Тим більше, що «бояри та старці уже виразили йому свою згоду для прийняття хрещення, то навіщо ходити з ратниками на Корсунь?» [6, с. 239]. Отже, головною метою було заручитися підтримкою з різних сторін, чого цим походом Володимир і добивається. Проте все це зайняло багато часу, і не могло відбутися протягом одного року. І сам літописець показує нам, що описані події почалися не пізніше 985 – 986 року. Але всі ці події свідчать і про інше, що саме християнство на Русі не тільки було відоме, воно було поширене серед різних верств населення: бояр, дружинників, купців та ін. До того ж християнство було не тільки відоме, воно мало сильне коріння. І це не випадково, адже задовго до Володимира було хрещення Русі за князів Аскольда і Діра. Майже за півстоліття до Володимирового хрещення, хрестилася його бабуся княгиня Ольга. І це було не просто хрещення однієї особи чи якоїсь невеликої кількості русичів. Тому що із різних джерел відомо, що у складі Константинопольської Церкви задовго до хрещення Русі вже існували цілі руські єпископії, що мали своїх єпископів, де було впорядковане життя християнських громад за зразком Церкви-Матері [7, с. 396]. Серед писемних пам'яток, що можуть підтвердити, що християнство зі своїм особливим укладом життя було поширено на Русі, і є «Устав святого Володимира».

Щодо самого «Уставу святого Володимира», то проведено чимало досліджень та висунуто багато різних гіпотез про його походження. Проте ніхто не відкидає думки, що святий Володимир не мав до нього жодного стосунку. Але і стверджувати, що святий Володимир є автором «Уставу» в тому вигляді, в якому той зберігся та дійшов до нашого часу, ніхто не буде. І на це є декілька причин.

В «Уставі» читаємо: «Се аз, князь Володимир, нареченный во святом крещении Василий, сын Святославль, внук Игорев, блаженя княгини Ольгы, принял есьми святое крещение от греческаго царя Константина и от Фотия патриарха Царигородскаго. И приах от него перваго митрополита Михаила Киеву, иже

крести всю Русскую землю святым крещением». Таким чином, із передмови бачимо, що Володимир виступає сучасником Фотія, патріарха Константинопольського. Але Фотій жив за століття до Володимира. Однак більшість дослідників цієї пам'ятки пояснюють це дуже просто. Вони кажуть, що «Устав» у тому вигляді, в якому дійшов до нашого часу, був складений пізніше, можливо, у канцелярії митрополита Кипріяна [8, с. 174]. Таке міркування допускається. Проте хто б не був автором «Уставу» як літературної пам'ятки, але допустити такі розбіжності в часі дуже важко. Можливо, свідомо чи ні, але автор відображає певні історичні реалії та показує, що християнство на Русь прийшло ще задовго до князя Володимира, і навіть задовго до його бабусі – княгині Ольги. Перше хрещення Русі було за князів Аскольда та Діра, і цілком очевидно, що були створені цілі єпархії та впорядковано церковне життя. Тоді ж і покладено початок формування церковного судоустрою, що для християн мало велике значення. Отже можемо допустити думку про те, що в часи Володимира на Русі певною мірою церковний судоустрій уже був сформований. А зразком для формування цього судоустрою було візантійське церковно-судове право, яке на час хрещення Русі за часів Аскольда та Діра вже мало довершений характер та філігранно врегульовувало всі сторони життя християнських громад та самих християн.

Але чи можемо стверджувати або навіть допускати думку про те, що сам «Устав» з'явився задовго до самого Володимира? Ні, цього ніхто не стверджує. Так само, як ніхто не стверджує і того, що принципи судоустрою християнської Церкви на Русі до святого Володимира стосувалися всього населення. Визнання судових вироків церковного суду стосувалося виключно християн та ґрунтувалося на їх добровільному визнанні щодо себе вироків церковних судових інститутів. І це зовсім не означає того, що і язичники не могли звертатися до таких судів – як до третейського суду – щоб отримати справедливе рішення. Правда, ми повинні розуміти, що запровадження системи церковного судоустрою на Русі не могло бути миттєвим. Воно поступово упроваджувало у повсякденне життя громад принципи християнського віровчення, моралі і вже потім – суду. Проте все це можливе тільки за умови, що норми церковного права, якими регулюється діяльність церковного судоустрою та практичного звершення суду, повинні бути доступними на зрозумілій мові для більшості місцевого населення. І така можливість вільного користування візантійськими джерелами церковного права на Русі була. Із житія святого Мефодія довідуємось, що він переклав на слов'янську мову Но-

моканон у 50 титулах [9, с. 110]. Також задовго до хрещення Русі в Болгарії було звершено переклад Номоканону в 14 титулах [10, с. 111]. Тому візантійські канонічні джерела на Русі були доступні на зрозумілій мові.

Але, коли ми говоримо про «Устав святого Володимира» та систему церковного суду, яка відповідно цього уставу на Русі запроваджується, то виникає питання: невже за декілька десятиліть можна було все це втілити в життя? Адже з різних історичних джерел бачимо, що не всі бажали добровільно прийняти нову віру, чинилися й спротиви. Тому заміна старих, язичницьких звичаїв на нові могла відбуватися поступово. Це ж стосується і церковного судоустрою, але не тільки церковного, тому що «Устав святого Володимира» чітко окреслює ті межі, де закінчувалася юрисдикція суду світського та починається юрисдикція суду церковного. Допускати думку про те, що митрополит та єпископи не знали переліку тих питань та осіб, які підпорядковувалися їх суду, не можемо. Адже канонічні джерела, якими вони керувалися, залишалися абсолютно незмінними. Тому вони чітко знали ті питання і тих осіб, які потрапляли під їх судову юрисдикцію. Отже, «Устав», у першу чергу, було адресовано не їм, а людям державним. І про це в самому «Уставі» читаємо: «А потім відкрив грецький Номоканон та дізнався із нього, що не належить цього суду та таких позовів судити князеві, чи його боярам, та його суддям. То я, порадився із своєю княгинею Анною та своїми дітьми, віддав цей суд церквам, тобто митрополиту та всім єпископам по Руській землі. Тому не мають права ні мої діти, ні внуки та всі інші нащадки до віку, не повинні порушувати прав церковних людей та їхніх судів. Про все це оголосив по всіх містах, селах та поселеннях, де живуть християни. А своїм тиунам наказую церковного суду не ображати та без намісника владики не судити» [11, с. 544]. Цими словами чітко показано, кому цей «Устав» адресовано та чию діяльність він повинен регламентувати. Тому що духовенство свої службові обов'язки знало досконало, а їх виконання для них було звичним та відповідало канонічним вимогам. Отже, цілком логічно можемо допустити думку про те, що ще до святого Володимира, для певної частини населення Русі вимоги церковного суду вже мали обов'язковий характер. Сам же святий Володимир робить ці норми обов'язковими для всіх, і головне – це набуває обов'язкового характеру для оточення князя та його слуг.

Що стосується тієї частини населення Русі, яка дотримувалася принципів церковного суду та підсудності Церкві у певних видах злочинів, – хто вони та звідки походять? Відповідь дуже проста.

Ми не повинні забувати хрещення Київської Русі за часів князя Аскольда. Воно дійсно було і багато русичів були охрещеними. Тому навіть після вбивства Аскольда, залишилося багато християн, які дотримувалися не тільки віровчення, але й позови між собою подавали на розгляд своїх єпископів. Можливо, саме через цю обставину, як данина історичній справедливості, в «Уставі» згадується патріарх Фотій, за патріаршества якого і було Аскольдове хрещення. І, можливо, саме з цього часу на Русі запроваджується підсудність певних осіб та їх підсудність за певними злочинами єпископському суду. Звісно, що такий суд мав обов'язковий характер тільки для певної групи людей, однак це не значить, що й інші про нього не чули чи не знали, або, що вони у позовах між собою чи з християнами, до такого суду не могли звертатися. Тому можемо зробити висновок, що ще задовго до святого Володимира християнство на Русі мало міцне коріння. Воно було досить впливовою силою, проти якої волхви неодноразово намагалися налаштувати населення, позиціонуючи християн як причину якихось негараздів та стихійних лих.

Коли Володимир посів на великокнязівський престол, то намагався об'єднати Русь під своєю владою. Першим, що він зробив – це намагання відновити язичництво. В житті святого Володимира про ці події сказано, що було зруйновано у Києві багато християнських храмів [12, с. 224]. Не один, а багато. І те, що після переможного походу на ятвягів, коли Володимир вирішив на знак подяки принести ідолам людську жертву та було кинуте для її обрання жереб, то він падає на християнина. Отже, християни були не поодинокі. А з іншого боку, як стверджують деякі історичні джерела, цей жереб випадає на християнина не випадково. Це все було підлаштовано язичниками спеціально, щоб таким чином зробити прикрість для християн [13, с. 224]. Але, якщо християн було б мало і вони не представляли б якоїсь впливової сили, то чи стали б язичницькі жреці влаштовувати проти них провокації та звертати на них увагу. Таким чином святий Володимир не випадково не сам робить вибір на користь християнства, а відправляє посольство, і тільки після цього – нібито від імені народу та на користь народу – робить вибір, опираючись на волю народу. І сам не випадково хреститься в Корсуні, далеко від язичницьких жреців та впливу волхвів, заручається підтримкою своїх дружинників, які були на Русі впливовою силою.

Отже, є всі підстави для ствердження, що християнство на Русі було відомим задовго до святого Володимира. І не тільки саме християнство із його вченням, але сформувався певний

уклад життя, з цим пов'язаний, який виходив далеко за межі самих християнських громад. Про що і свідчить «Устав святого Володимира» і та легкість, з якою він був запроваджений та сприйнятий. Таким чином норми, прописані в «Уставі», вже були відомі. Однак, виникає питання: якщо християнство на Русі було ще до Володимира, то чи не переоцінюють значення звершеного ним хрещення? Аж ніяк. Переоцінити його неможливо, так само, як і применшити значення хрещення Русі за попередників святого Володимира.

Тепер, що стосується самого «Уставу святого Володимира» – чи дійсно він міг з'явитися за життя самого хрестителя Русі? Адже деякі дослідники вважають, що «Устав» міг виникнути в XIII або навіть у XIV столітті. Але якщо «Устав» і має відношення до XIV століття, то це може стосуватися тільки окремої його редакції. Його правова основа має дуже давнє походження і за часів святого Володимира була не тільки відома на Русі, але й мала статус обов'язкових норм права для всіх. Про це може свідчити не тільки мова «Уставу», але й подальші правові збірки. Син Володимира, Ярослав Мудрий, для впорядкування життя держави та діяльності її судових інститутів, видає збірку законів під назвою «Руська правда». В ній подається перелік справ державі підсудних та визначається міра покарання за різні види злочинів. У переліку справ підсудних князю та його слугам, немає згадки про ті злочини, про які йдеться в «Уставі святого Володимира». А це може свідчити тільки про одне, що за часів сина святого Володимира про цю правову збірку знали та користувалися нею, а справи, що були за цими законами підпорядковані суду Церкви, були вилучені із юрисдикції світських судів [14, С. 93]. Причина такої відсутності в «Руській правді» могла бути тільки одна – підсудність цих справ митрополиту.

Про походження «Уставу» від святого Володимира можемо знайти непрямі вказівки у стародавніх літописах. Так деякі із дослідників посилаються на Нестора Літописця, який у своїй «Повісті временних лет» згадує про будівництво Володимиром церкви Богородиці та дарування на її утримання десятини, що було затверджено князівською грамотою. Згадуючи про цю грамоту, преподобний Нестор не говорить про весь текст грамоти, проте, розкриваючи її зміст, завершує словами: «Якщо хтось буде цього судити, нехай буде проклятий» – які можуть бути сприйняті як запозичення із «Уставу».

Щодо першоджерел, на які опирається автор «Уставу», то у самій передмові до нього про це сказано: «Потім, відкривши грець-

кий Номоканон, знайшов у ньому, що не належить такі справи судити князю, чи боярам його, чи тиунам». Таким чином, першоджерелом цієї літературної пам'ятки є грецький Номоканон. Але церковні правила та державні закони, що входили до складу Номоканону подаються не в оригіналі, а перероблені та пристосовані до умов і традицій Київської Русі, поєднуючись із набутим досвідом законотворчості. Ними регламентуються справи церковного суду, що стосувалися кліриків, а також за окремі види злочинів і мирян. Крім цього в «Уставі» міститься постанова про утримання церкви за рахунок десятини та торгові міри і ваги, що як еталон, зберігалися у храмах при торгових місцях.

Що стосується церковних людей, то за «Уставом» вони в усіх справах підпорядковуються церковному суду – митрополиту та єпископам. У всіх таких справах суд церковний має перевагу над судом світським. Така постановка питання може опиратися на Номоканон. Вальсамон у своїх коментарях на правила визнає, що церковні канони повинні мати перевагу над державними законами, тому що мають подвійну санкцію – Церкви та держави, а державні закони – затверджені тільки державою. Правда, порівняно із Номоканоном коло церковних осіб в «Уставі» розширено за рахунок осіб, які перебували на утриманні церкви чи перебували під її захистом. Згадки про таких осіб у Номоканоні не знаходимо, але це не означає, що такі особи під захистом Церкви не перебували. В «Уставі» згадуються: сліпий, кульгавий, лікар, грішник, який отримав прощення гріхів, невільник, убогий, паломник, а також лікарні, богадільні, притулки та ін. У Номоканоні немає подібного переліку людей, які підлягають святительському суду. Однак це не означає, що вони такому суду не підпорядковувалися та не знаходилися під захистом Церкви.

Щодо осіб, які за «Уставом святого Володимира» підлягали церковному суду, то правилами, які входять до складу Номоканону, вони передбачені, чи не передбачені? Так, передбачені. У 41 Правилі Святих апостолів щодо подорожуючих читаємо постанову для єпископа: «А тим, що через пресвітерів та дияконів проситимуть, подавав зі страхом Божим та всякою побожністю. Також (якщо є потреба) і на необхідні потреби брав свої і братії; що подорожуючих приймає» [15, с. 13 - 14]. Тому, якщо правила вимагають від єпископа призначати для таких допомогу, то і від подорожуючих вимагає дотримання певних умов, за порушення яких передбачаються певні церковні покарання. Те ж саме правила визначають щодо убогих: «Всім убогим, що допомоги потребують, визначили ми, після переконання в їхній бідності, ходити з

мирними тільки церковними листами, а не з представницькими грамотами» (IV Вс. С. пр. 11) [16, с. 43].

Щодо інших осіб, про яких згадано в «Уставі», але не згадується в Номоканоні, та навпаки. Наприклад, у правилах святого Василя Великого (24 пр.) згадується про церковних вдовиць та умови, за яких вони можуть перебувати на утриманні Церкви. Святий отець говорить тільки про одну вимогу – вік – для зарахування таких до вдовиць [17, с. 251]. Але чи дійсно це було єдиною вимогою? Ні, просто ці вимоги були загальновідомі в Церкві з давніх часів. Е книзі «Апостольські постанови» читаємо: «Нехай же буде всяка вдова покірлива, мовчазна, тиха, незлоблива, негнівлива, небагатослівна, негаласлива, небалакуча, не наклепниця, не швидка на мову, недвомовна, не охоча втручатися в чужі справи. Якщо вона побачить або почує щось непотрібне, то нехай тримає себе так, ніби не бачить і не чує, і ні про що інше нехай не піклується вдова, окрім молитви за тих, що подають» [18, с. 124]. Та багато іншого про вдів сказано у цій книзі, вказуючи, хто та за яких умов може називатися вдовою та отримувати від Церкви через єпископа допомогу. А через те, що це вчення є давнє та загальновідоме, то і святий Василій не вважав за потрібне повторювати його у всіх деталях. Але із цього правила також можемо зробити висновок і про те, що всі безправні та бідні можуть розраховувати на допомогу Церкви, а єпископ цю допомогу повинен, по можливостей, надавати. Так само щодо підсудності інших осіб та детального переліку злочинів, за які вони каралися церковним судом, то коли ці особи і злочини були загальновідомі, такої необхідності не було.

Зважаючи на дуже розлогий перелік осіб, які підлягають церковному суду, ми повинні пам'ятати і про те, кому цей «Устав» був адресований. Так, у передмові автор говорить: «Тому не мають права ні мої діти, ні внуки та всі інші нащадки до віку не повинні порушувати прав церковних людей та їхніх судів. Про все це оголосив по всіх містах, селах та поселеннях, де живуть християни. А своїм тиунам наказую, церковного суду не ображати, та без намісника владики не судити». Тому, автор не випадково дає детальний перелік осіб церковних – ігумен, піп, диякон, їхні діти, попад'я, співці, що під час служби співають біля вівтаря, ігуменія, чернець, черниця, просфорниця. Адже, коли «Устав» був, у першу чергу, адресований митрополиту та єпископам, то достатньо було б сказати, що їх підсудності підпадають всі, що зараховані до кліру чи перебувають під його наглядом і опікою. І для них не виникало би питання про те, що це за особи. З іншого боку, далеко

не всі види злочинів та не всі особи, які підпадали церковному суду, згадуються в «Уставі». Невже вони вилучалися із підпорядкування церковного суду? Чи можливо на Русі вони не вважалися за злочинців, а подібні – дії за злочини? Ні, про таке сказати не можемо. Ті види злочинів та особи, про яких не згадується в «Уставі», і надалі судилися за правилами, що входили до складу Номоканону. Адже святий Володимир не замінює чи скасовує Номоканон своїм «Уставом», а навпаки, підтверджує його авторитет як збірку правил, прийнятих на семи Вселенських Соборах.

Можна ще багато говорити про те, чому в «Уставі» про одних осіб, які підлягають суду митрополита, згадується та подається їх детальний перелік. Так само, як і про окремі види злочинів згадується та на них акцентується особлива увага, чого можемо не знайти в Номоканоні. Причин цьому може бути багато. Наприклад, для святих отців, які жили в IV – V століттях, не було потреби в детальному переліку певних видів злочинів та осіб, які чинили такі злочини. Так само, як і потреби в тому, що за ці злочини підпадають суду церковному, тому що цивільним законодавством вони за злочини не визнавалися. Але головним є таке, для них Передання Церкви було ще живим, і його як звичаю всі дотримувалися та зберігали. Тому там, де він не порушувався, потреби правової регламентації щодо певних осіб та їх дій не було. Інша справа Київська Русь після її хрещення. Для неї давній церковний звичай ще не був чимось живим та органічним. Тому для викорінення інших – язичницьких звичаїв – потрібна була їх детальна правова регламентація, що і знаходить своє відображення в «Уставі святого Володимира».

І ще одне, про що не можна не згадати, – яку модель церковно-державних відносин обирає князь Володимир і чи обирає взагалі? До прийняття християнства на Русі князю, на підлеглий йому території належала повнота влади – релігійної також. І хоча згадується про жреців та волхвів, які служили при різних ідольських капищах, проте за князем завжди залишалося останнє слово. Так, святий Володимир до хрещення Русі намагається провести певну релігійну реформу та запровадити єдиний для всіх слов'янських племен культ Перуна. І робить він це одноосібно, як той, що має таке право [19, с. 71]. Або інший випадок, що описується в Нестора Літописця: коли Володимир перемиг Ятвягів, то на знак подяки звершує масові жертвоприношення і сам обирає ці жертви, а жерці тільки виконують його волю. Тому і постає питання: в реаліях нової релігії християнства, яку модель взаємовідносин бачив святий Володимир і чи говориться про це в його «Уставі»?

В «Уставі» чи інших писемних пам'ятках того часу, прямо про це ніде не сказано. Проте це аж ніяк не означає, що святим Володимиром ця модель взаємовідносин не визначена. Уже в самому «Уставі» читаємо: «Весь той суд даний церквам за законом Божим та правилами святих отців християнськими царями та князями для усіх християн. Князю, боярам та суддям того суду не торкатися, тому що це визначено постановами святих царів за правилами семи Вселенських Соборів та великих святителів – святих отців Церкви». Формально про взаємовідносини держави та церкви тут нічого не сказано. Але святий Володимир визнає для себе авторитетним ставлення до святоотцівських та соборних правил візантійських імператорів. Він показує, що для них Церква була святинєю, порушувати яку не насмілювалися, а її правила визнавали законними та непорушними. Найбільш досконало це знайшло своє відображення в 6 новелі імператора Юстиніана: «Найбільші блага, даровані людям вищою благістю Божою, є священство й царство, із котрих перше (священство) піклується про Божественні справи, а друге (царство) керує та піклується про людські справи, а разом, виходячи, із одного й того ж джерела, становлять окрасу людського життя. Тому ніщо не лежить на серці царів, як честь священнослужителів, котрі зі свого боку служать їм, молячись безперестанку за них Богу. І якщо священство буде у всьому благоустроєне і угоднее Богу, а державна влада буде по правді управляти довіреною їй державою, тоді буде цілковита згода між ними у всьому, що служить на користь та благо людського роду. Тому ми докладаємо величезних зусиль до збереження істинних догматів Божих і честі священства, надіючись отримати через це великі блага від Бога та міцно тримати ті, що маємо»[20, с. 13]. Коли святий Володимир вимагає від своїх бояр і тиунів не втручатися в сферу дії церковного суду та визнавати рішення таких судів, яку модель взаємовідносин Церкви та держави запроваджує? Ми можемо з упевненістю говорити про те, що він, наслідуючи святих та благочестивих Візантійських імператорів, намагається встановити на теренах Київської Русі симфонію у взаємовідносинах держави і Церкви. І саме від державних мужів вимагає шанування Церкви та визнання її постанови. Отже, саме святий Володимир у своєму «Уставі», показуючи межі суду державного та церковного, на віки визначив подальший розвиток Русі-України, показавши можливість формування досконалих відносин між державою та Церквою.

1. Повість минулих літ: літописні оповіді / переказ В. Близнеца. – К.: Веселка, 2005. – 225,[3] с.

2. Макарий (Булгаков), митр. История Русской Церкви. М., - 1994. – т. 1.
3. Макарий (Булгаков), митр. Там же.
4. Штриттер И. Г. Известия византийских историков, объясняющие российскую историю древних времен и переселения народов. СПб., - 1770 – 1775., т. 4.
5. Макарий (Булгаков), митр. Там же.
6. Макарий (Булгаков), митр. Там же.
7. Милаш Никодим, еп. Правила Православной Церкви с толкованием: В 2 т. – Троице-Сергиева Лавра, 1996. – Т. I.
8. Суворов Н. Курс церковного права. Ярославль., – 1890.
9. Павлов А. С. Курс церковного права.
10. Павлов А. С. Курс церковного права.
11. Макарий (Булгаков), митр. История Русской Церкви. М., - 1994. – т. 2.
12. Макарий (Булгаков), митр. Там же. т. 1.
13. Макарий (Булгаков), митр. Там же. т. 1.
14. Макарий (Булгаков), митр. Там же – т. 2.
15. Книга Правил Святых Апостолів, Вселенських і Помісних Соборів, і Святых Отців. – К., 2008. – 368 с.
16. Книга Правил Святых Апостолів., Там же.
17. Книга Правил Святых Апостолів., Там же.
18. Апостольські Постанови. К. 2011. – 284 с.
19. Повість минулих літ: там же.
20. Соколов И. И. Лекции по истории греко-восточной Церкви. – СПб., 2005. – т. 1.

